

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
www.environmental-law.gr e-mail: eedplaw@gmail.com

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΝΟΥΔΑΚΟΥ
Ο δικαστής, ο νόμος και το περιβάλλον

Ανάτυπο

Κατερίνας Σακελλαροπούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2016

Πίνακας εξωφύλλου:

André Derain, Mountains at Collioure, 1905, National Gallery of Art, Washington,
John Hay Whitney Collection, 1982.76.4

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Αθήνα

- Ιπποκράτους 23 - 106 79 Αθήνα

Τηλ.: (+30 210) 33.87.500, Fax: (+30 210) 33.90.075

Θεσσαλονίκη

- Φράγκων 1 - 546 26 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: (+30 2310) 535.381, Fax: (+30 2310) 546.812

- Εθνικής Αμύνης 42 - 546 21 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: (+30 2310) 244.228, 9, Fax: (+30 2310) 244.230

<http://www.sakkoulas.gr> • e-mail: info@sakkoulas.gr

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

© 2016

05-14-064

ISBN: 978-960-568-445-7

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΤΗΣ ΛΕΩΦΟΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΣΤΑ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΤΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ: Η ΜΝΗΜΗ ΠΟΥ ΑΝΤΙΣΤΕΚΕΤΑΙ

Κατερίνα Σακελλαροπούλου

Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, τόσο η Ολομέλεια όσο και, ιδίως, το Ε' Τμήμα, έχει μακρά παράδοση σε θέματα προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Την παράδοση αυτή υπηρέτησε, κατά τον καλύτερο τρόπο, ο Κώστας Μενουδάκος, τόσο ως Σύμβουλος όσο και ως Πρόεδρος του Τμήματος. Στο άρθρο αυτό παρουσιάζονται δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις που συνδέονται με την Αθήνα και την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των νεώτερων χρόνων και έγιναν αντικείμενο έντονου δημόσιου διαλόγου: Τα προσφυγικά της λεωφόρου Αλεξάνδρας και τα διατηρητέα της οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Οι σχετικές αποφάσεις εκδόθηκαν από την 7μελή σύνθεση του Ε' Τμήματος, με την προεδρία του Κώστα Μενουδάκου.

Ι. Προσφυγικά λεωφόρου Αλεξάνδρας

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά ενός τόπου αποτελεί ανεκτίμητη μαρτυρία του παρελθόντος, στοιχείο της πολιτιστικής του ταυτότητας και πηγή έμπνευσης για τις νεώτερες γενιές. Σημαντικό τμήμα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αποτελεί το διεθνές «μοντέρνο κίνημα» βασισμένο στις πρωτοποριακές ιδέες των αρχιτεκτόνων των αρχών του 20ου αιώνα, που τις διέδωσε κυρίως η σχολή του Bauhaus της Βαϊμάρης. Την περίοδο του μεσοπολέμου στη χώρα μας αναπτύχθηκε το αποκαλούμενο ελληνικό «μοντέρνο κίνημα», με αφορμή μεταξύ άλλων, τη στέγαση και αποκατάσταση των προσφύγων και την αναδιοργάνωση της παιδείας και του κρατικού μηχανισμού. Το Υπουργείο Παιδείας την περίοδο 1930-1937, με Υπουργό τον Γ. Παπανδρέου, εφάρμοσε ένα ευρύ πρόγραμμα κατασκευής νέων σχολικών κτιρίων σε ολόκληρη την χώρα, με μια ομάδα αρχιτεκτόνων, όπως ο Ν. Μητσάκης, ο Γ. Ζογγολόπουλος, ο Π. Καραντινός, ο Κ. Παναγιωτάκος, ο Δ. Πικιώνης κ.ά.

Παράλληλα αναπτύσσεται μια άλλη μορφή οργανωμένης δόμησης για την επίλυση του στεγαστικού προβλήματος και ιδίως του κύματος προσφύγων με την ανταλλαγή πληθυσμών μετά την μικρασιατική καταστροφή (προσφυγικοί συνοικισμοί). Οι πολυκατοικίες που κατασκευάστηκαν στη β' περίοδο, το διάστημα 1930-1936, σχεδιάστηκαν από γνωστούς αρχιτέκτονες της εποχής, όπως οι Π. Καραντινός, Κ. Λάσκαρης, Δ. Κυριακός, σαφώς επηρεασμένους από τις αρ-

χές του μοντέρνου κινήματος. Η νέα αντίληψη για την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία, όπως εκφράστηκε στο κείμενο της Χάρτας των Αθηνών, αναφέρει: «Πρώτον, το σχεδιασμό των πόλεων με αυστηρά καθορισμένες λειτουργικές ζώνες και ζώνες πρασίνου και, δεύτερον, την κατασκευή ενός μοναδικού τύπου αστικής κατοικίας που οδηγεί σε ψηλές αραιοκτισμένες πολυκατοικίες εκεί που υπάρχει ανάγκη στέγασης μεγάλης πυκνότητας πληθυσμού».¹ Χαρακτηριστικό δείγμα της περιόδου αυτής οι Προσφυγικές Πολυκατοικίες της λ. Αλεξάνδρας. Πρόκειται για συγκρότημα της περιόδου 1933 – 1935 σε έκταση 14,5 στρεμμάτων, που αποτελείται από οκτώ πολυκατοικίες τριώροφες με 228 διαμερίσματα. Οι τέσσερις πρώτες έχουν σχεδιασθεί από τον αρχιτέκτονα Δ. Κυριακό με διαμερίσματα δύο δωματίων, ενώ οι τέσσερις στο βάθος είναι μελέτη του αρχιτέκτονα Κ. Λάσκαρη με διαμερίσματα ενός δωματίου.

Κατά τη χρονική περίοδο σχεδιασμού των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 διατυπώθηκε η σκέψη για την «ανάπλαση του χώρου» και δημιουργία στην πιο πάνω έκταση των 14,5 στρεμμάτων ενός πάρκου, σε υλοποίηση παλιότερης πρόβλεψης του σχεδίου πόλης.² Κυρίαρχα επιχειρήματα ήταν η κακή κατάσταση και υποβάθμιση του συγκροτήματος και η επιτακτική ανάγκη δημιουργίας ενός πνεύμονα πρασίνου στο ιδιαίτερα επιβαρυνμένο κομμάτι του κέντρου της πόλης. Ξεκίνησε ένας έντονος διάλογος κατοίκων, αρχιτεκτόνων και εκπροσώπων φορέων και υποστηρίχθηκαν ενδιαφέρουσες απόψεις για τη διάσωση του συγκροτήματος των προσφυγικών και το χαρακτηρισμό του ως διατηρητέου μνημείου. Η Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ πρότεινε τη διατήρηση του επίμαχου συγκροτήματος, διότι περιλαμβάνεται στα 113 σημαντικότερα αρχιτεκτονικά έργα του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα. Οι αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΠΟ εισηγήθηκαν θετικά για το ζήτημα αυτό. Ειδικότερα, στην από 1.3.2000 εισήγηση-έκθεση αυτοψίας της 1ης Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων αναφέρονται, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Οι προσφυγικοί συνοικισμοί αποτελούν την πρώτη προσπάθεια οργανωμένης δόμησης κατοικιών στην Ελλάδα. Το συγκρότημα της λεωφόρου Αλεξάνδρας αποτελείται από 8 πολυκατοικίες τριώροφες με 228 διαμερίσματα ... υλικά κατασκευής είναι επιχρισμένες λιθοδομές που φέρουν πλάκες μπετόν ... είναι διαταγμένες έτσι ώστε να αφήνονται μεγάλοι ελεύθεροι χώροι μεταξύ τους για κοινωνικές επαφές και αναψυχή. Η κατακόρυφη επικοινωνία των ορόφων εξασφαλίζεται με εσωτερικά φωτεινά κλιμακοστάσια... Τα διαμερίσματα έχουν σχεδιασθεί με βάση το πρότυπο της *minimum* κατοικίας, που ήταν για τις προσφυγικές κατοικίες 40 τ.μ. και

1. Γιάννα Κουβελιώτου - Μάρη Παπαθεοδώρου, Σημεία μοντερνισμού στην οργανωμένη δόμηση, Πρακτικά Ημερίδας «Η προστασία των κτηρίων του προπολεμικού μοντερνισμού στην Αθήνα», Αθήνα 2000.

2. Βλ. την κοινή απόφαση των Υπουργών Δημοσίων Έργων και Δικαιοσύνης «Περί εγκρίσεως τροποποιήσεως του ρυμοτομικού σχεδίου Αθηνών δια του καθορισμού χώρου ανεγέρσεως Δικαστικού Μεγάρου Αθηνών ως και των όρων δομήσεως αυτού» (Δ' 178/12.12.1967).

είναι διαμπερή, λύνοντας έτσι ικανοποιητικά το πρόβλημα του ηλιασμού. Το συγκρότημα αυτό αποτελεί ένα από τα μοναδικά εναπομείναντα δείγματα κοινωνικής κατοικίας που κατασκευάστηκαν με οργανωμένη δόμηση και εκφράζουν με καθαρότητα τις αρχές του μοντέρνου κινήματος της εποχής τους. Η υπαγωγή των κτιρίων σε καθεστώς προστασίας φαίνεται αυτονόητη. Η διατήρηση των αρχιτεκτονικών μορφών, της πολεοδομικής συγκρότησης, αλλά και της ιστορικής μνήμης με αναφορά τόσο στα γεγονότα του '22, όσο και του '40 επιβάλλει τον χαρακτηρισμό του συγκροτήματος της Λ. Αλεξάνδρας ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου». Το Τμήμα Νεωτέρων Μνημείων της Δ/σης Λαϊκού Πολιτισμού του ΥΠΠΟ στην από 21.8.2002 εισήγηση και η Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στην από 17.7.2003 εισήγηση προς το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων αναφέρουν, μεταξύ άλλων: «... οι παραπάνω οκτώ προσφυγικές πολυκατοικίες πρέπει να χαρακτηρισθούν ως μνημεία, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 3028/2002, διότι αποτελούν τεκμήρια μιας ιδιαίτερα κρίσιμης ιστορικής περιόδου της χώρας μας, όταν καταβάλλονταν σκληρές προσπάθειες για την ένταξη σημαντικού αριθμού προσφύγων στον παραγωγικό ιστό της χώρας και αποτελούν αξιόλογα και αντιπροσωπευτικά δείγματα κτιρίων του Μοντέρνου Κινήματος και επομένως είναι σημαντικά για τη μελέτη της ιστορίας της Αρχιτεκτονικής».

Το ΚΣΧΟΠ, στην από 14.12.2000 συνεδρίασή του για τη τροποποίηση του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου στα επίμαχα ΟΤ, γνωμοδότησε υπέρ της απομάκρυνσης των προσφυγικών πολυκατοικιών για τη δημιουργία κοινοχρήστου χώρου πρασίνου, με την παρατήρηση ότι πρέπει να χαρακτηριστούν οι δύο από τις οκτώ πολυκατοικίες ως διατηρητέες με τη διαδικασία του άρθρου 4 του ΓΟΚ ως χαρακτηριστικά δείγματα του προγράμματος του Υπ. Πρόνοιας. Η πρόταση αυτή εγκρίθηκε στην από 4.12.2012 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Αθηναίων, και με την 2270/20.4.2003 απόφαση της Υφυπουργού ΠΕΧΩΔΕ³ τροποποιήθηκε το ρυμοτομικό σχέδιο στην επίμαχη περιοχή, με τη μετατροπή οικοδομήσιμων χώρων σε κοινόχρηστους.

Φορείς όπως η Διεθνής Ένωση Αρχιτεκτόνων, ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών (ΣΑΔΑΣ), το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, η Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής κληρονομιάς, το ελληνικό τμήμα του ICOMOS,⁴ διετύπωσαν έντονες αντιρρήσεις για τη σχεδιαζόμενη κατεδάφιση των προσφυγικών, με κύριο επιχείρημα ότι αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα λαϊκής κατοικίας στην Ελλάδα, με βάση τις αρχές

3. Δ' 486/20.5.2003.

4. Το ICOMOS είναι ανεξάρτητο και αναγνωρισμένο επιστημονικό σωματείο, που έχει ως σκοπό τη διάσωση και προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Βλ. <http://www.icomoshellenic.gr/>

του Μοντέρνου Κινήματος, μοναδικό παράδειγμα αστικού σχεδιασμού, αλλά και τόπο συλλογικής μνήμης, με αναφορά στα γεγονότα του 1922 και του 1940.

Το θέμα του χαρακτηρισμού ως μνημείων των οκτώ προσφυγικών πολυκατοικιών εισήχθη στο ΚΣΝΜ, το οποίο με την 20/23.10.2003 πράξη του γνωμοδότησε υπέρ του χαρακτηρισμού δύο μόνο από τις οκτώ πολυκατοικίες, διότι «... αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα κοινωνικής κατοικίας που διατηρούν τη μνήμη και το ρυθμό ζωής μιας εποχής συνδεδεμένης με την ιστορική μνήμη των κατοίκων της Αθήνας». Με βάση τη γνωμοδότηση εκδόθηκε σχετική απόφαση του ΥΠΠΟ,⁵ με την οποία χαρακτηρίστηκαν ως μνημεία σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 3028/2002 οι δύο αυτές πολυκατοικίες.

Κατά της πράξης αυτής άσκησαν αίτηση ακυρώσεως κάτοικοι των προσφυγικών, βουλευτές, δημοτικοί σύμβουλοι, αρχιτέκτονες και δημοσιογράφοι, με αίτημα να χαρακτηρισθεί το σύνολο του συγκροτήματος. Ήδη είχε ασκηθεί αίτηση ακυρώσεως κατά της σιωπηρής άρνησης του ΥΠΠΟ να χαρακτηρίσει ως μνημείο το επίμαχο συγκρότημα. Οι δύο αιτήσεις συνεκδικάσθηκαν, και με την 3050/2004 απόφαση της επταμελούς συνθέσεως του Ε' Τμήματος⁶ η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση ακυρώθηκε.

Αφετηρία των σκέψεων του Δικαστηρίου αποτέλεσε η πάγια ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 24 παρ. 1 και 6 του Συντάγματος, σύμφωνα με την οποία «... ο συντακτικός νομοθέτης, αναγνωρίζοντας τη σημασία της διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς της Χώρας, καθιέρωσε, για πρώτη φορά, αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, δηλαδή των μνημείων και λοιπών στοιχείων που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική, τεχνολογική και εν γένει την πολιτιστική κληρονομιά. Η προστασία της κληρονομιάς αυτής συνίσταται στη διατήρηση στο διηνεκές αναλλοίωτων τόσο των παραπάνω μνημείων και κάθε στοιχείου του πολιτιστικού περιβάλλοντος και συνεπάγεται τη δυνατότητα επιβολής και των αναγκαίων μέτρων και περιορισμών της ιδιοκτησίας για την αποκατάσταση στην αρχική τους μορφή, όταν έχουν φθαρεί από το χρόνο ή άλλες ανθρώπινες ενέργειες ή άλλα περιστατικά». Στη συνέχεια, η απόφαση ερμηνεύει τον πρόσφατο ν. 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (Α' 153), ο οποίος, σε υλοποίηση της συνταγματικής επιταγής, ήρθε να καλύψει το σημαντικό κενό της νομοθεσίας στα ζητήματα αυτά, δεδομένου ότι το θεσμικό πλαίσιο προστασίας ήταν πλέον ανεπαρκές και παρωχημένο (ν. 1469/1950 και κ.ν. 5351/1932).

Οι βασικές διατάξεις που ενδιαφέρουν εν προκειμένω είναι αυτές των άρθρων 1, 2 και 6: «Στην προστασία που παρέχεται με τις διατάξεις του παρόντος νό-

5. ΥΠΠΟ/ΔΙΝΕΣΑΚ/Β/803/63030/12.11. 2003 (Β' 1747).

6. Σύνθεση: Κ. Μενουδάκος Πρόεδρος, Σ. Ρίζος, Αγγ. Θεοφιλοπούλου, Ν. Ρόζος, Αικ. Σακελλαροπούλου (εισηγήτρια) Σύμβουλοι, Κ. Κουσούλης, Μ. Τριπολιτσιώτη Πάρεδροι.

μου υπάγεται η πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας από τους αρχαιότερους χρόνους μέχρι σήμερα. Η προστασία αυτή έχει ως σκοπό τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών και την αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος ...» (άρθρο 1). «Για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος νόμου: α) Ως πολιτιστικά αγαθά νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου, β) ως μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη προστασία βάσει των εξής διακρίσεων : αα) ως αρχαία μνημεία νοούνται όλα τα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830 ... ββ) ως νεότερα μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που είναι μεταγενέστερα του 1830 και των οποίων η προστασία επιβάλλεται λόγω της ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους, κατά τις διακρίσεις των άρθρων 6 και 20 ...» (άρθρο 2). «1. Στα ακίνητα μνημεία περιλαμβάνονται: α) τα αρχαία που χρονολογούνται έως και το 1830, β) τα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που είναι προγενέστερα των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους, γ) τα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους. 2. Ο χαρακτηρισμός ακινήτου μνημείου είναι δυνατόν να αφορά και κινητά που συνδέονται με ορισμένη χρήση του ακινήτου, τις χρήσεις που είναι σύμφωνες με το χαρακτήρα του ως μνημείου, καθώς και τον περιβάλλοντα χώρο ή στοιχεία αυτού. ... 4. Τα αρχαία ακίνητα μνημεία προστατεύονται από το νόμο χωρίς να απαιτείται η έκδοση οποιασδήποτε διοικητικής πράξης. Τα ακίνητα των περιπτώσεων β' και γ' της παραγράφου 1 χαρακτηρίζονται μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, που εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Υπηρεσίας και γνώμη του Συμβουλίου (Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου ή Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων κατά περίπτωση, σύμφωνα με το άρθρο 50 του νόμου), και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ... 7. Τα αποτελέσματα του χαρακτηρισμού επέρχονται από την κοινοποίηση ή τη δημοσίευση της ανακοίνωσης στην εφημερίδα και αίρονται εάν η απόφαση περί χαρακτηρισμού δεν δημοσιευθεί εντός ενός έτους από αυτές. Εντός του ίδιου χρονικού διαστήματος απαγορεύεται κάθε επέμβαση ή εργασία στο υπό χαρακτηρισμό ακίνητο. ... 9. Η απόφαση χαρακτηρισμού ακινήτου μνημείου ... μπορεί να ανακληθεί μόνο για πλάνη περί τα πράγματα» (άρθρο 6).

Το Δικαστήριο στηρίχθηκε επίσης στις διατάξεις της Διεθνούς Σύμβασης της Γρανάδας του 1985 για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευ-

ρώπης που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 2039/1992 (Α' 61). Στις διατάξεις αυτές προβλέπεται ότι η αρχιτεκτονική κληρονομιά περιλαμβάνει τα ακόλουθα ακίνητα αγαθά: «1. Τα μνημεία: κάθε κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού της ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων ή διακοσμητικών στοιχείων, που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους. 2. Τα αρχιτεκτονικά σύνολα: ομοιογενή σύνολα αστικών και αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού τους ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους, ώστε να σχηματίζουν ενότητες, που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά. 3. Οι τόποι ...» (άρθρο 1). Προβλέπεται επίσης ότι κάθε συμβαλλόμενος «υποχρεώνεται να ενθαρρύνει: α) τη χρήση των προστατευόμενων ακινήτων, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της σύγχρονης ζωής και β) την προσαρμογή, όταν είναι δυνατό, παλιών κτηρίων για νέες χρήσεις» (άρθρο 11). Στις ρυθμίσεις της παραπάνω Διεθνούς Σύμβασης, που αποτέλεσαν συνέχεια της Χάρτας της Βενετίας του 1964 και της Διακήρυξης του Άμστερνταμ του 1975 στο ζήτημα της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, διαπιστώνεται η ανάγκη να ενσωματωθεί η διατήρηση στην πολεοδομία, να προστατευθούν τα ιστορικά σύνολα και το περιβάλλον τους και να ενταχθεί η κληρονομιά στην οικονομική και κοινωνική ζωή κάθε χώρας, με την προσαρμογή των χρήσεων των διατηρητέων μνημείων.

Η απόφαση έκρινε ότι: «Κατά την έννοια των πιο πάνω διατάξεων, όπως συνάγεται και από την εισηγητική έκθεση του ν. 3028/2002, τα μνημεία, ως μαρτυρίες του ανθρώπινου βίου που συγκροτούν αναγκαίο παράγοντα για τη διαμόρφωση και τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και των συλλογικών ταυτοτήτων καθώς και για τη διασφάλιση, χάριν και των επερχόμενων γενεών, της ιστορικής συνέχειας και παράδοσης, αλλά και συμβάλλουν στην ποιότητα ζωής, συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς, η προστασία της οποίας αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας και συγχρόνως, ενόψει και της αναθεωρημένης διατάξεως του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος, ευθύνη και δικαίωμα του καθενός. Ειδικότερα, τα ακίνητα μνημεία που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών χαρακτηρίζονται ως μνημεία λόγω της ιδιαίτερης αξίας τους, η οποία μπορεί να είναι, μεταξύ άλλων, αρχιτεκτονική, όπως συμβαίνει με τα οικοδομήματα που σημαδεύουν την εισαγωγή μιας σημαντικής περιόδου της αρχιτεκτονικής στον τόπο μας ή έχουν διακριθεί μέσα από την έγκυρη αρχιτεκτονική κριτική, πολεοδομική, προκειμένου για μεμονωμένο κτίσμα ή για κτιριακό συγκρότημα που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα μιας ιστορικής φάσης εξέλιξης του οικισμού ή δημιουργεί ένα ανάπτυσμα όψεων και συμβάλλει στην ανάδειξη της εικόνας του αστικού τοπίου, ή αξία ιστορική, όταν πρόκειται για ακίνητο ή χώρο που συνδέεται με την πολιτική ή κοινωνική ιστορία του νεώτερου ελληνικού κράτους ή ορισμένης περιοχής και η διατήρησή του συμβάλλει στη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης. Εξάλλου, όπως έχει κριθεί, κατά το χα-

ρακτηρισμό δεν εξετάζεται ούτε η έκταση των οικονομικών συνεπειών που μπορεί να προκληθούν στους ενδιαφερόμενους, ούτε η τυχόν επίδραση του χαρακτηρισμού στις νομικές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, αφού οι κρίσιμες διατάξεις αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος δηλαδή έννομου αγαθού, του οποίου η διαφύλαξη αποτελεί υποχρέωση της Διοικήσεως κατά ρητή συνταγματική επιταγή (πρβλ. Σ.τ.Ε. 1712/2002, 2801/1991 Ολ., 3461/1985)». Κρίθηκε επίσης ότι η νομιμότητα των διοικητικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων ελέγχεται από τον ακυρωτικό δικαστή, τόσο ως προς την πληρότητα της αιτιολογίας, όσο και ευθέως για την ορθή εφαρμογή του νόμου, εφόσον από τα στοιχεία του φακέλου διαπιστώνεται, με βάση και τα διδάγματα της κοινής πείρας, ότι συντρέχουν τα κριτήρια που προβλέπονται από το νόμο για το χαρακτηρισμό.

Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του τις θετικές εισηγήσεις των υπηρεσιών που παρατέθηκαν πιο πάνω, όπως και όσα υποστήριξαν κατά τη συνεδρίαση του ΚΣΝΜ εκπρόσωποι φορέων και κατοίκων, μεταξύ των οποίων η αείμνηστη Άννη Βραχέα, καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής του ΕΜΠ, υπέρμαχος της σωτηρίας των Προσφυγικών. Ειδικότερα έγινε εκτεταμένη αναφορά στην ιστορική και κοινωνική σημασία των κτισμάτων, κυρίως για την περίοδο ένταξης των προσφύγων του 1922, στον κοινωνικό ιστό της χώρας και το δύσκολο χειμώνα του 1944,⁷ στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον που συγκεντρώνουν από αρχιτεκτονική και πολεοδομική άποψη, ως πρότυπο κοινωνικής κατοικίας, από σημαντικούς αρχιτέκτονες της περιόδου εκείνης που επιλέχθηκαν συνειδητά για να δώσουν λύση πρότυπο που θα ακολουθούσε τις ιδέες που ευρύτερα κυκλοφορούσαν την εποχή εκείνη, σε συνδυασμό με τις συνθήκες που επικρατούσαν (αρχές κοινωνικής αρχιτεκτονικής Bauhaus με χώρους συλλογικότητας, λ.χ. συλλογικά πλυσταριά, και εκτεταμένοι κοινόχρηστοι χώροι, διότι σε σύνολο 14,5 στρεμμάτων έχουν οικοδομηθεί μόνον 5 στρέμματα περίπου).⁸ Η Α. Βραχέα επεσήμανε επιπροσθέτως ότι το συγκεκριμένο συγκρότημα έχει ενταχθεί στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου και ότι υπάρχουν προτάσεις διαμόρφωσης με κοινόχρηστες δραστηριότητες και μελέτες για χρήση των κτισμάτων που θα υπηρετούσε τις ανάγκες της πόλης. Η άποψη υπέρ της διατήρησης των δυο μόνο από τις οκτώ πολυκατοικίες στηρίχθηκε κυρίως σε επίκληση της κακής κατάστασης των κτισμάτων, της υποβάθμισης αυτών και του περιβάλλοντος χώρου, και του κινδύνου αλλοιώσεως της όψης των κτιρίων ενόψει της ανάγκης εκτεταμένων επισκευών, καθώς και στη σκέψη ότι τα συ-

7. Δ. Ευταξίopoulos, αρχιτέκτονας, εκπρόσωπος του συλλόγου Ιδιοκτητών Προσφυγικών Πολυκατοικιών «Η Ανάπλαση».

8. Α. Φιλίνη, αρχιτέκτονας, πρώην δημοτική σύμβουλος, Α. Βραχέα.

γκεκριμένα κτίρια έχουν μελετηθεί εξαντλητικά και δεν υπάρχει πλέον σήμερα η ανάγκη αυτού του τύπου κατοικίας.

Με τα ανωτέρω δεδομένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση αιτιολογείται πλημμελώς, διότι: «αν και στην εισήγηση της αρμόδιας Εφορείας και στις απόψεις των ενδιαφερομένων ενώπιον του Κ.Σ.Ν.Μ. γίνεται επίκληση συγκεκριμένων στοιχείων, τα οποία θεμελιώνουν την ιδιαίτερη ιστορική, κοινωνική, αρχιτεκτονική και πολεοδομική σημασία του συγκροτήματος των προσφυγικών πολυκατοικιών ως συνόλου, ο χαρακτηρισμός περιορίστηκε σε δύο μόνον από αυτές, με επίκληση αφενός της κακής κατάστασης των κτιρίων και της αδυναμίας διατήρησής τους χωρίς τον κίνδυνο αλλοίωσης της όψης τους και αφετέρου της δυνατότητας διαφύλαξης της ιστορικής μνήμης με τη διατήρηση δύο μόνον πολυκατοικιών, χωρίς να διαλαμβάνεται αιτιολογημένη κρίση ως προς τα παραπάνω στοιχεία και χωρίς να τεκμηριώνεται η αδυναμία διατήρησης του συνόλου του συγκροτήματος και να αιτιολογείται η διαφοροποίηση από την άποψη αυτή ως προς τις προαναφερόμενες δύο πολυκατοικίες ενώ, αντίθετα σύμφωνα με τη γνώμη του μέλους του συμβουλίου καθηγητή Εμ. Μπίρη,⁹ η οποία διατυπώνεται αιτιολογημένα, χωρίς να αντικρούεται από τη γνώμη της πλειοψηφίας, υπάρχει δυνατότητα επέμβασης για την επίλυση των προβλημάτων στατικότητας».¹⁰

9. Ο καθηγητής ΕΜΠ Εμ. Μπίρης υποστήριξε ότι πρόκειται για ένα πολεοδομικό ολοκλήρωμα που εμπεριέχει και μια αξία ρύθμισης του χώρου, διότι η μοντέρνα αρχιτεκτονική ανέδειξε και μία πολεοδομική αντίληψη, περίπου στο σχήμα μιας ιδανικής πόλης, η οποία είχε αυτές ακριβώς τις αρχές, σχέσεις όγκου, υψών και ελεύθερου χώρου όπως τις βλέπουμε σ' αυτό το σύνολο, και ότι η μερική προστασία του συνιστά ακρωτηριασμό του μνημείου, ενώ τα δομοστατικά προβλήματα μπορούν να αντιμετωπισθούν επιστημονικά, με δεδομένη την αντοχή που επέδειξε το συγκρότημα.

10. Κατά την ειδικότερη γνώμη της Εισηγήτριας Συμβούλου και της Παρέδρου, από τα στοιχεία του φακέλου, λαμβανομένων υπόψη και των διδαγμάτων της κοινής πείρας, προκύπτει τόσο η ιδιαίτερη ιστορική, κοινωνική, αρχιτεκτονική και πολεοδομική σημασία του επίμαχου συγκροτήματος προσφυγικών πολυκατοικιών, η οποία άλλωστε ομολογείται και από τη Διοίκηση με το χαρακτηρισμό ως διατηρητέων δύο από τις οκτώ πολυκατοικίες, όσο και η ανάγκη διάσωσης και ανάδειξης του ως συνόλου, ενόψει και της ιδιαίτερης σπουδαιότητας που αποδίδεται από τα ήδη μνημονευθέντα διεθνή κείμενα στη διατήρηση πολεοδομικών ολοκληρωμάτων, τα οποία, κατά κοινή πείρα, τείνουν να εκλείψουν από τη σύγχρονη Αθήνα και γι' αυτό είναι πολύτιμα για τη διάσωση της ιστορικής της μνήμης. Υπό τα δεδομένα αυτά, κατά την ειδικότερη αυτή γνώμη, η διάσωση του επίμαχου συγκροτήματος προσφυγικών πολυκατοικιών και η ένταξή του στη σύγχρονη πόλη με χρήσεις συμβατές προς την ιστορία και τη φυσιογνωμία του, αλλά και τις ανάγκες της, ήταν υποχρεωτική για τη Διοίκηση, στην οποία και πρέπει να αναπεμφθεί η υπόθεση, προκειμένου να υπαγάγει το επίμαχο συγκρότημα, ως σύνολο, σε καθεστώς προστασίας, κατά τα οριζόμενα στο ν. 3028/2002.

Η υπόθεση αναπέμφθηκε στη Διοίκηση για νέα νόμιμη κρίση και τελικά το 2009, με νεώτερη απόφαση του ΥΠΠΟ το σύνολο του επίμαχου συγκροτήματος χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο.¹¹

II. Διατηρητέα οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου

Μερικά χρόνια αργότερα, στο στάδιο της ολοκλήρωσης της κατασκευής του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης (Ν.Μ.Α.), το οποίο, μετά από τρεις αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς και σειρά δικών, κυρίως ενώπιον του Σ.τ.Ε., εγκαινιάστηκε στις 20.9.2009, ανέκυψε το ζήτημα της κατεδάφισης δύο διατηρητέων κτιρίων στην είσοδο του Μουσείου, επί της οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου 17 και 19. Η οικοδομή της Διονυσίου Αρεοπαγίτου 17, έργο του 1930 του ηπειρώτη αρχιτέκτονα Βασίλη Κουρεμένου, ακαδημαϊκού, καθηγητή ΕΜΠ και ζωγράφου, αποτελεί ένα από τα ελάχιστα δείγματα της art deco που σώζονται στην Αθήνα και χαρακτηρίστηκε το 1978 διατηρητέο μνημείο ως προς την εξωτερική όψη από το ΥΠΕΧΩΔΕ και το 1988 έργο τέχνης από το ΥΠΠΟ, ως δείγμα εκλεκτικιστικού κτιρίου. Το 1996 τροποποιήθηκαν το Γ.Π.Σ. και το ρυμοτομικό σχέδιο του Δήμου Αθηναίων και χαρακτηρίστηκε το Ο.Τ. Μακρυγιάννη, πλην των διατηρητέων κτιρίων της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, ως χώρος ανέγερσης του Νέου Μουσείου, καθορίστηκαν δε και ειδικοί όροι δόμησης γι' αυτό.

Στις 4.5.2001 προκηρύχθηκε η Β' φάση του διεθνούς διαγωνισμού για την ανάθεση της πλήρους μελέτης του Νέου Μουσείου, στη σχετική δε προκήρυξη επισημάνθηκαν, ως δεσμεύσεις στους μελετητές, οι απαγορεύσεις και περιορισμοί που αφορούν την ανασκαφή, ενώ τονίστηκε ότι στόχος είναι να κατεδαφιστούν όλα τα κτίρια που βρίσκονται στο οικόπεδο Μακρυγιάννη, εκτός από τα διατηρητέα. Ειδικότερα στην προκήρυξη, στην περιγραφή του περιβάλλοντος του Μουσείου αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι: *«Το νέο Μουσείο της Ακρόπολης θα ενταχθεί σε ένα περιβάλλον με περιορισμένο αριθμό κτιρίων του 19^{ου} αι. και της εποχής του Μεσοπολέμου. Εκτός από τα κηρυχθέντα διατηρητέα, στόχος είναι να κατεδαφιστούν όλα τα κτίρια που βρίσκονται στο τετράγωνο Μακρυγιάννη. Το οικόπεδο στη θέση Μακρυγιάννη εντάσσεται σε μια ευρύτερη περιοχή κατοίκησης, γνωστή ως περιοχή «Μακρυγιάννη». Στο βόρειο τμήμα της, ιδίως επί της οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου, υπάρχουν σημαντικά κτίρια του τέλους του 19^{ου} αι. και των αρχών του 20^{ου} αι., ορισμένα από τα οποία έχουν κηρυχθεί διατηρητέα ... Θα ληφθεί υπόψη ότι το οικοδομικό τετράγωνο Μακρυγιάννη, πλην των διατηρητέων, θα*

11. Πρόσφατα τα προσφυγικά μεταβιβάστηκαν στο ΤΑΙΠΕΔ. Κατά της μεταβίβασης αυτής εκκρεμούν ενώπιον του Σ.τ.Ε. δίκες, στις οποίες ένα από τα κρίσιμα θέματα είναι το κατά πόσον τα ακίνητα αυτά μπορεί να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην ιδιωτική περιουσία του Δημοσίου, ενόψει της συνταγματικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και του κοινού χρηστού χαρακτήρα του χώρου.

ελευθερωθεί από τα κτίρια που το περιβάλλουν, τα οποία θα κατεδαφιστούν». Αναφορά στα διατηρητέα της Διονυσίου Αρεοπαγίτου 17 και 19, ως τα μόνα κτίρια που δεν κατεδαφίζονται στο επίμαχο Ο.Τ., γίνεται σε σειρά αποφάσεων του Κ.Α.Σ. σχετικών με το Ν.Μ.Α.¹² Μάλιστα, στο πρακτικό της 24.6.2003, ο καθηγητής Δ. Παντερμαλής αναφέρει ότι: «μολονότι το Μουσείο δεν θα είναι ορατό από τη Διον. Αρεοπαγίτου, η αίθουσα του Παρθενώνα θα ξεχωρίσει συνδέοντας σε ένα αστικό περιβάλλον το Μουσείο με το βράχο, στον οποίο ανήκουν οι αρχαιότητες που θα περιέχει».

Με τις 2175, 3454/2004 και 676/2005 αποφάσεις της Ολομελείας του Δικαστηρίου, απορρίφθηκαν αιτιάσεις κατά των μελετών για την ανέγερση του Ν.Μ.Α. και κρίθηκαν, μεταξύ άλλων, τα εξής : «Από τα εκτιθέμενα στο από 24.6.2003 πρακτικό της γνωμοδοτήσεως του Κ.Α.Σ. ... προκύπτει ότι έχει αντιμετωπισθεί το ζήτημα της σχέσεως του Μουσείου με το βράχο της Ακροπόλεως, εκτιμάται δε ότι το Μουσείο αφενός μεν δεν είναι ορατό από τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου και, συνεπώς δεν επιβαρύνει τα μνημεία και διατηρητέα κτίρια εκατέρωθεν της οδού, αφετέρου δε η υψομετρική του θέση και η απόστασή του από την Ακρόπολη είναι τέτοια που να μην αλλοιώνει το χαρακτήρα της περιοχής. Ειδικά, για το ανώτερο τμήμα του Μουσείου, η κατασκευή του οποίου συνδέεται και με το ζήτημα του ύψους του κτιρίου, η σχεδιάσή του κατά το συγκεκριμένο τρόπο υπήρξε αρχιτεκτονική επιλογή με σκοπό την οπτική σύνδεση των εκθεμάτων της Ακροπόλεως με τον ίδιο το βράχο της Ακροπόλεως ...». Ενόψει όλων αυτών κατασκευάσθηκε το Νέο Μουσείο Ακρόπολης στο Ο.Τ. Μακρυγιάννη, σύμφωνα με τους εγκριθέντες από τη Διοίκηση όρους και περιορισμούς δόμησης.¹³ Στη συνέχεια, με το υπ' αριθ. πρωτ. ΟΑΝΜΑ/Φ29/348/30.4.2007 έγγραφό του, ο Ο.Α.Ν.Μ.Α. ζήτησε από τις αρμόδιες υπηρεσίες των Υπουργείων Πολιτισμού και ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. την τροποποίηση του σχεδίου πόλης, με σκοπό τον χαρακτηρισμό του συνόλου του Ο.Τ. Μακρυγιάννη ως χώρου ανέγερσης του Νέου Μουσείου Ακρόπολης. Στα 4180/10.5.2007 και 5666/29.6.2007 έγγραφα της Α' Ε.Κ.Π.Α. αναφέρεται, πλην άλλων, ότι με την ανέγερση του Νέου Μουσείου Ακρόπολης έγινε ιδιαιτέρως αισθητό το φράγμα που προκαλούν τα ακίνητα επί της οδού Δ. Αρεοπαγίτου αρ. 17 και 19 ως προς τη θέαση των μνημείων της Νοτίου Κλιτύος, στα οποία περιλαμβάνονται το Ιερό και το Θέατρο του Διονύσου, το Ωδείο του Περικλέους και το Ασκληπιείο, ότι επιπλέον έγινε αισθητή η ανάγκη σύνδεσης του αρχαίου οικιστικού ιστού που αποκαλύφθηκε με την ανασκαφή για το Μουσείο στο οικόπεδο Μακρυγιάννη με τα διακεκριμένα μνημεία της Νοτίου Κλιτύος, που αποτελούσε πνευματικό, θρησκευτικό και καλλιτεχνικό κέντρο της αρχαίας πόλης των Αθηνών και ότι είναι βέβαιο ότι: «στο υπέδαφος του ακινήτου Διονυσίου Αρεοπα-

12. Βλ. Κ.Α.Σ. 21/30.6.1987, 2/10.1.1995, 49/12.10.1999, 8/20.2.2001, 31/24.6.2003.

13. Βλ. και άρθρο 9 του ν. 3207/2003 (Α' 302).

γίτου 19 διατηρείται η συνέχεια των αρχαίων οικοδομημάτων που ανακάλυψε η ανασκαφή του οικοπέδου Μακρυγιάννη». Ενόψει αυτών η Α' Ε.Π.Κ.Α. εισηγήθηκε την επανεξέταση χαρακτηρισμού των ανωτέρω ακινήτων ως διατηρητέων και την απαλλοτρίωσή τους. Αντίθετα, η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Αττικής, με το 3086/29.6.2007 εισηγητικό σημείωμα προς τη Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (Δ.Ν.Σ.Α.Κ.) του Υπουργείου Πολιτισμού υποστήριξε ότι τα κτίρια με αρ. 17 και 19, μαζί με τα υπόλοιπα επί της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, συγκροτούν ένα μέτωπο με χαρακτηριστικό κτιριακό απόθεμα, το καθένα σηματοδοτεί την εποχή της κατασκευής του και αποτελεί εξαιρετικό δείγμα αρχιτεκτονικής, όλα δε τα κτίρια είναι σημαντικά τόσο για την αρχιτεκτονική τους αξία, τη μορφολόγηση, την κλίμακά τους όσο και για την αντιληπτική εικόνα των κατοίκων της πόλης. Με βάση τα παραπάνω η εν λόγω υπηρεσία γνωμοδότησε ότι η άρση προστασίας για κάποια από τα κτίρια αυτά θα διακόψει το ενιαίο μέτωπο της Διονυσίου Αρεοπαγίτου και του πολεοδομικού ιστού της περιοχής, με αποτέλεσμα να αλλοιώσει το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία της οδού. Με την από 2.7.2007 εισήγησή της, η ως άνω Διεύθυνση (Δ.Ν.Σ.Α.Κ.), ύστερα από στάθμιση της βλάβης και του οφέλους από τη διατήρηση των ανωτέρω κτιρίων της οδού Δ. Αρεοπαγίτου αρ. 17 και 19, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: «1. τα αντισταθμιστικά οφέλη από την ολική και διαρκή άρση της προστασίας τους είναι πολλά: Η κατεδάφιση των δύο κτιρίων θα επιτρέψει: 1. την ανάδειξη του ίδιου του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως - Αρχαιολογικού Χώρου, το κέλυφος του οποίου θα αποτελέσει ένα σύγχρονο μνημείο, και ένα έμβλημα για την Αθήνα. 2. την άμεση οπτική επαφή και συνέχεια του Μουσείου με όλα τα μνημεία του βράχου της Ακρόπολης. 3. την επέκταση της αρχαιολογικής ανασκαφής. 4. την πιο εύληπτη αντίληψη και θέαση του Μουσείου από την οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου, ενός Μουσείου που αναμένεται να προσελκύσει καθημερινά χιλιάδες επισκέπτες». Ενόψει αυτών η Διεύθυνση αυτή εισηγήθηκε την ολική και διαρκή άρση προστασίας του επίμαχου κτιρίου «σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 11 σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 και 3 του ν. 3028/2002». Αντίθετα, με το από 2.7.2007 ενημερωτικό σημείωμα του Τμήματος Δημόσιων Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών του Υπουργείου, διατυπώθηκε διαφωνία με τον αποχαρακτηρισμό των ως άνω δύο διατηρητέων ακινήτων, για τους ακόλουθους λόγους: α. Αποτελούν εξαιρετικά δείγματα αρχιτεκτονικής του α' μισού του 20ου αιώνα και εκπροσωπούν αρχιτεκτονικές φόρμες που πλέον σπανίζουν στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. β. Διαμορφώνουν, σε συστοιχία με τα υπόλοιπα κτίρια της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, ένα ενιαίο μέτωπο εξαιρετων αρχιτεκτονημάτων του 20ου αιώνα που η συνύπαρξή τους με τις αρχαιότητες της Νοτίου Κλιτύος και της Ακρόπολης είναι αρμονική και ευκαία. γ. Μια πιθανή κατεδάφισή τους δεν είναι δυνατόν να αποκαταστήσει πλήρως την ενότητα των υποκείμενων αρχαίων καταλοίπων, εφόσον ο άξονας της Δ. Αρεοπαγίτου τα τέμνει εγκάρσια, ενώ και με τα κτίρια ιστάμενα ο επισκέπτης μπορεί να φανταστεί

τη συνέχεια του αρχαίου οικισμού, αρκεί να του δοθούν με εύληπτο και σαφή τρόπο οι σχετικές πληροφορίες με λόγο και με εικόνα. δ. Το κόστος των αναγκαστικών απαλλοτριώσεων είναι πολύ υψηλό. ε. Οι οπίσθιες όψεις των ακινήτων θα μπορούσαν ενδεχομένως να υποβληθούν σε ήπιας μορφής παρεμβάσεις που θα συνάδουν και συνομιλούν με την αρχιτεκτονική ταυτότητα του Νέου Μουσείου». Το θέμα διαβιβάστηκε για εξέταση στο ειδικό όργανο του άρθρου 50 παρ. 6 εδ. β' του ν. 3028/2002 (Κ.Α.Σ. - Κ.Σ.Ν.Μ.), το οποίο γνωμοδότησε,¹⁴ κατά πλειοψηφία,¹⁵ για την έγκριση της άρσης προστασίας του χαρακτηρισμένου ως μνημείου ακινήτου επί της Διονυσίου Αρεοπαγίτου αρ. 17, ώστε τούτο μετά προηγούμενη αναγκαστική απαλλοτρίωσή του να κατεδαφιστεί, προκειμένου: «α. το νεοανεγερθέν Μουσείο Ακροπόλεως που θα στεγάσει μεταξύ άλλων τα αριστουργήματα της αρχαίας ελληνικής πλαστικής από την Ακρόπολη, να έχει απρόσκοπτη οπτική επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο του Ιερού Βράχου της Ακρόπολης, με τον οποίο αποτελεί αδιάσπαστη πολιτιστική ενότητα, έτσι ώστε η ενότητα αυτή να μην διακόπτεται από την παρεμβολή και εντεύθεν το φράγμα του πολυωρόφου διατηρητέου κτηρίου επί της οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου αριθμ. 17, καθώς και του χαρακτηρισμένου από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. ομόρου πολυωρόφου κτηρίου επί της οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου αριθμ. 19, β) να αναδειχθούν και να προβληθούν ως μία αδιάσπαστη ενότητα όλες οι αρχαιότητες της νότιας κλιτύος της Ακροπόλεως (Ιερό και Θέατρο του Διονύσου, Ωδείο του Περικλέους, Ασκληπιείο), που αποτελούσε πνευματικό, θρησκευτικό και καλλιτεχνικό κέντρο της αρχαίας Αθήνας, με εκείνες που αποκαλύφθηκαν από τις ανασκαφές στο χώρο του Νέου Μουσείου Ακρόπολης και γ) να ανασκαφεί ο χώρος των προαναφερθέντων δύο διατηρητέων κτηρίων για την αποκάλυψη των αρχαιοτήτων που σφόδρα πιθανολογούνται και οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστη ενότητα των αρχαιοτήτων που ήδη αποκαλύφθηκαν, διατηρούνται και αναδεικνύονται στο χώρο του Νέου Μουσείου Ακρόπολης».

Κατά της σχετικής υπουργικής απόφασης, με την οποία αποφασίστηκε η άρση της προστασίας κατ' εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 11 του ν. 3028/2002, άσκησαν αίτηση ακυρώσεως ιδιοκτήτες και ένοικοι των επίμαχων κτιρίων, η οποία έγινε δεκτή με την 2338/2009 απόφαση της 7μελούς συνθέσεως του Ε' Τμήματος.¹⁶ Το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας τις διατάξεις των άρθρων 1, 2, 3 και 6 του αρχαιολογικού νόμου, δέχθηκε ότι: «Τα μνημεία, είτε αυτά είναι μεμονωμένα αγαθά, είτε σύνολο πολιτιστικών στοιχείων, ως μαρτυρίες του ανθρώπινου βίου που συγκροτούν αναγκαίο παράγοντα για τη διαμόρφωση και τη διατήρηση της ιστορι-

14. Πράξη 1/3.7.2007.

15. 12-12, υπέρσχυσε η ψήφος του Προέδρου.

16. Σύνοψη: Κ. Μενουδάκος Πρόεδρος, Αγγ. Θεοφιλοπούλου, Ιω. Μαντζουράνης, Αικ. Σακελλαροπούλου (εισηγήτρια), Αντ. Ντέμσις Σύμβουλοι, Χρ. Ντουχάνης, Δ. Βασιλειάδης Πάρεδροι.

κής μνήμης και των συλλογικών ταυτοτήτων καθώς και για διασφάλιση, χάριν και των επερχόμενων γενεών, της ιστορικής συνέχειας και παράδοσης, αλλά και συμβάλλουν στην ποιότητα ζωής, συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς, η προστασία της οποίας αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας και συγχρόνως, ενόψει και της αναθεωρημένης διατάξεως του άρθρου 24 παρ.1 του Συντάγματος, ευθύνη και δικαίωμα του καθενός. Όπως προκύπτει από το σύνολο των διατάξεών του, αλλά επισημαίνεται και στην εισηγητική έκθεση, βασική κατεύθυνση του ως άνω νόμου αποτελεί η ισότιμη αντιμετώπιση των μνημείων, αρχαίων και νεώτερων, ώστε να αναδεικνύεται η διαχρονική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε αντίθεση με τον αρχαιοκεντρισμό που, κατά τα αναφερόμενα στην εισηγητική έκθεση του νέου αυτού νόμου, χαρακτήριζε το προηγούμενο καθεστώς. Εξάλλου, κατά την έννοια της διατάξεως της παρ. 11 του άρθρου 6, η οποία αποτελεί εξαιρετική διάταξη εντασσόμενη στη συνταγματική προστασία των πολιτιστικών αγαθών, η προβλεπόμενη σ' αυτή άρση προστασίας ακινήτου μνημείου δεν δικαιολογείται χάριν κινητών αγαθών, εκτός αν συντρέχουν ειδικοί λόγοι, για τους οποίους η προστασία και ανάδειξη κινητού μνημείου επιβάλλουν τη διατήρησή του σε συγκεκριμένη θέση, όπως στην περίπτωση κινητών μνημείων που βρίσκονται σε αρχαιολογικό χώρο ή αποτελούν μέρος συνόλου πολιτιστικών αγαθών και συνιστούν αδιάσπαστο στοιχείο του χώρου ή του συνόλου αυτού». Περαιτέρω, ερμηνεύοντας τη Σύμβαση της Γρανάδας το Δικαστήριο δέχθηκε ότι: «... δεν είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή η καταστροφή στοιχείων, τα οποία είναι ιδιαιτέρως σημαντικά για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς καθώς και η επέμβαση, η οποία συνεπάγεται τη μεταβολή του πολεοδομικού ιστού αρχιτεκτονικού συνόλου ή την άρση της φυσιογνωμίας ή τη διάρρηξη της ομοιογένειας ορισμένου τόπου. Ωστόσο δεν αποκλείονται, κατά την έννοια των άρθρων αυτών της Συμβάσεως, επεμβάσεις και στα προστατευόμενα μνημεία καθώς και στα αρχιτεκτονικά σύνολα ή τους τόπους, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, προκειμένου να επιτευχθεί η ασφαλής λειτουργία ενός έργου ή η πραγματοποίηση μείζονος έργου, ιδιαιτέρως σημαντικού και αναγκαίου για την ικανοποίηση ζωτικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου (Σ.τ.Ε. 3852/2006). Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι κατ' εξαίρεση επιτρεπόμενες επεμβάσεις σε ακίνητα μνημεία είναι ανεκτές μόνο στο αναγκαίο μέτρο, ύστερα από στάθμιση της αξίας του μνημείου, της σοβαρότητας του επιδιωκόμενου σκοπού και της αναγκαιότητας του έργου, εφόσον διαπιστωθεί με βάση εμπεριστατωμένη έρευνα, ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση, με την οποία θα ήταν δυνατό να αποτραπεί η βλάβη του μνημείου (Σ.τ.Ε. Ολομ. 2300/1997, 3478/2000)».

Ενόψει αυτών, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι: «... α) η ύπαρξη των δύο διατηρητέων κτιρίων της Δ. Αρεοπαγίτου στη συγκεκριμένη θέση θεωρήθηκε ως δεδομένη τόσο κατά τη μακρά διαδικασία επιλογής από τη Διοίκηση της θέσης του Νέου Μουσείου Ακρόπολης (Ν.Μ.Α.), όσο και κατά το σχεδιασμό του κτιρίου του Ν.Μ.Α. Η Διοίκηση απέβλεψε μόνο στην οπτική επαφή - σύνδεση της αίθουσας γλυπτών του

Παρθενώνα με τον Ιερό Βράχο, ώστε να αποτελούν, κατά το δυνατόν αδιάσπαστη ενότητα τα εκθέματα με τα μνημεία, από το οποίο έχουν αποσπασθεί, β) η ύπαρξη των κτιρίων αυτών στη συγκεκριμένη θέση σε συνδυασμό με την υψομετρική θέση του οικοπέδου του Ν.Μ.Α. εκτιμήθηκε από το Κ.Α.Σ. ότι διευκολύνει την ένταξη του Ν.Μ.Α. στον περιβάλλοντα χώρο, ιδίως σε σχέση με τα μνημεία του Βράχου της Ακροπόλεως, υπήρξε μάλιστα συγκεκριμένη διαβεβαίωση ότι το Ν.Μ.Α. δεν είναι ορατό από τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Τα στοιχεία αυτά ελήφθησαν υπόψη και από το Συμβούλιο της Επικρατείας, και στις αποφάσεις της Ολομελείας του αξιολογήθηκαν προκειμένου να αποκρουσθούν οι ισχυρισμοί των τότε αιτούντων ότι το Ν.Μ.Α. τελεί σε δυσαρμονία με τα μοναδικά μνημεία του Ιερού Βράχου, γ) τα παραπάνω κτίρια, που έχουν υπαχθεί σε προστατευτικό καθεστώς, με το χαρακτηρισμό τους ως διατηρητέων, ο οποίος πάντως δεν καταλαμβάνει τις αυθαίρετες προσθήκες ή άλλες επεμβάσεις, πέραν της δεδομένης αξίας τους ως αρχιτεκτονημάτων, συγκροτούν με τα υπόλοιπα κτίρια της Δ. Αρεοπαγίτου, ένα ενιαίο μέτωπο, το οποίο, πέραν του προστατευτικού του ρόλου έναντι των μνημείων του Ιερού Βράχου, αποτελεί ένα αρχιτεκτονικό σύνολο, που εμπίπτει στην προστασία του αρχαιολογικού νόμου και της Σύμβασης της Γρανάδας, και έχει αυτοτελή αξία για τη φυσιογνωμία της περιοχής, η οποία συνιστά κομβικό σημείο της ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων της πόλης των Αθηνών, καθώς και για τον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Ενόψει όλων αυτών, με την προσβαλλόμενη πράξη, δεν αίρεται μόνον η προστασία του επίμαχου διατηρητέου κτιρίου, αλλά πλήττεται και το αρχιτεκτονικό σύνολο - μέτωπο των κτιρίων της Δ. Αρεοπαγίτου, το οποίο πέραν της αρχιτεκτονικής αξίας του περιβάλλει τα μνημεία του Ιερού Βράχου ως ζώνη προστασίας, όπως κρίθηκε δεσμευτικά από τη Διοίκηση κατά το σχεδιασμό του Ν.Μ.Α. και ελήφθη υπ' όψιν από το Δικαστήριο κατά την έγκριση της μελέτης του Ν.Μ.Α.».

Εξάλλου, σύμφωνα με την ίδια απόφαση, «το ίδιο το κτίριο του Νέου Μουσείου Ακρόπολης δεν αποτελεί πολιτιστικό αγαθό, για την προστασία και ανάδειξη του οποίου, θα είχε εφαρμογή η παραπάνω διάταξη του άρθρου 6 παρ. 11 του ν. 3028/2002, ούτε μπορεί να θεωρηθεί, για την εφαρμογή της διάταξης αυτής, ως στοιχείο του ενιαίου αρχαιολογικού χώρου του Ιερού Βράχου της Ακρόπολης και της νότιας κλιτύος του, λόγω των εκθεμάτων του που προέρχονται από το χώρο αυτό, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι αν θεωρηθεί ότι στο χώρο αυτό περιλαμβάνεται το οικοδομικό τετράγωνο, στο οποίο βρίσκονται η επίμαχη πολυκατοικία και το Μουσείο, η ενότητα του χώρου διασπάται και από την ανέγερση του τελευταίου. Ειδικότερα, το γεγονός ότι στο Μουσείο στεγάζονται γλυπτά που έχουν αποσπασθεί από τον Παρθενώνα δεν συνιστά καταρχήν λόγο εφαρμογής της προαναφερόμενης διάταξης για την προστασία και ανάδειξη των εκθεμάτων αυτών, ... εφόσον, πάντως διασφαλίζεται η οπτική επαφή μεταξύ αυτών και του ακινήτου μνημείου από το οποίο έχουν αποσπασθεί, δεδομένου, άλλωστε, ότι στην οπτική αυτή επαφή απέβλεψε και η Διοίκηση κατά τη χωροθέτηση και το σχεδιασμό του Μουσείου, ... Τέλος,

στην προσβαλλόμενη απόφαση αναφέρεται μεν και ότι επιβάλλεται η άρση της προστασίας του επίμαχου διατηρητέου κτιρίου, καθώς και του ομόρου προκειμένου να διενεργηθεί ανασκαφική έρευνα στο έδαφος κάτω από τα κτίρια αυτά, "για την αποκάλυψη των αρχαιοτήτων που σφόδρα πιθανολογούνται και οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστη ενότητα των αρχαιοτήτων που ήδη αποκαλύφθηκαν, διατηρούνται και αναδεικνύονται στο χώρο του Νέου Μουσείου Ακρόπολης", η αόριστη όμως αυτή αναφορά σε πιθανολόγηση αποκάλυψης αρχαιοτήτων δεν θεμελιώνει λόγο άρσης της προστασίας του επίμαχου κτιρίου, εφόσον από τα στοιχεία του φακέλου δεν τεκμηριώνεται σε συγκεκριμένα δεδομένα η πιθανολόγηση αυτή, ούτε προσδιορίζεται ο χαρακτήρας των πιθανολογούμενων αρχαιολογικών ευρημάτων, ώστε να μπορεί να κριθεί, αν αυτές, αξιολογούμενες σε σχέση με τη σημασία του επίμαχου νεώτερου μνημείου, θα αποτελούσαν νόμιμο λόγο άρσης της προστασίας του τελευταίου κατά την παραπάνω διάταξη». Κατόπιν τούτων, η απόφαση του ΥΠΠΟ για την άρση προστασίας των επίμαχων διατηρητέων κτιρίων ακυρώθηκε ως πλημμελώς αιτιολογημένη.

Συμπέρασμα

Οι αποφάσεις αυτές και ο έντονος διάλογος που προηγήθηκε κυρίως μεταξύ των αρχιτεκτόνων, αλλά και στην κοινωνία, αναδεικνύουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα. Αυτό της διατήρησης κτιρίων ως μέρους της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός τόπου. Μέσα από τη διατήρηση κτιρίων που κρίνεται ότι πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια διαφυλάσσεται η μνήμη και τελικά η ιστορία κάθε πόλης ή τόπου. Τα «προσφυγικά» της λεωφόρου Αλεξάνδρας ως αρχιτεκτονικό σύνολο βασισμένο στις αρχές του Bauhaus μεταφέρουν τη μνήμη των προσφύγων του 1922 και των γεγονότων που σημάδεψαν την Αθήνα, το Δεκέμβριο του 1944. Τα κτίρια της Διονυσίου Αρεοπαγίτου αποτελούν, με τα γειτονικά κτίρια της ίδιας περιόδου, ένα αξιόλογο αρχιτεκτονικό σύνολο, ένα διατηρητέο μέτωπο κτιρίων που περιβάλλει και αναδεικνύει τον ιερό βράχο της Ακροπόλεως, προστατεύοντάς τον από τον πυκνό οικιστικό ιστό. Και στις δύο περιπτώσεις, η κατεδάφιση των συγκεκριμένων μνημείων θα ισοδυναμούσε με ακρωτηριασμό της πόλης. Οι σύγχρονες αρχές προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς επιβάλλουν τη συνύπαρξη κτιρίων διαφορετικών περιόδων και την ένταξή τους στην καθημερινότητα της πόλης. Αυτή η διαχείριση του αστικού περιβάλλοντος είναι η βασική εγγύηση για το παρόν και το μέλλον της κάθε πόλης και τελικά της ίδιας της κοινωνίας.

